

Ewelina Andrzejewska (zebrała)

UNIwersytet w Białymstoku

Od bitwy o Lwów do odzyskania niepodległości

**Temat polsko-ukraiński w audycjach Rozgłośni Polskiej
Radia Wolna Europa (wykaz audycji)**

Radio Wolna Europa utworzono w celu przełamywania monopolu informacyjnego władz komunistycznych w państwach opanowanych przez Związek Sowiecki oraz by przeciwdziałać postępującej indoktrynacji społeczeństw. Rozgłównia powstała w czerwcu 1949 roku z inicjatywy Komitetu Wolnej Europy – amerykańskiej, pozarządowej organizacji stawiającej sobie za cel wspieranie emigracji politycznych z krajów zaanektowanych przez ZSRR¹.

Sekcja polska Radia rozpoczęła nadawanie programu z Nowego Jorku 4 sierpnia 1950 roku pod kierownictwem Lesława Bodeńskiego. Niemniej już w następnym roku zastąpił go Stanisław Strzetelski. Natomiast 3 maja 1952 roku otwarty został oddział Rozgłośni w Monachium, którym do 1975 roku zarządzał Jan Nowak-Jeziorański.

Zanim jednak nastąpiło oficjalne uruchomienie stacji w Niemczech, w czerwcu w 1949 roku, przyszły dyrektor polskiego oddziału RWE w memorandum skierowanym do Gregory'ego Macdonalda w sprawie emisji programów radiowych do kraju. Napisał, że głównym zadaniem powołanego Komitetu Wolnej Europy w Ameryce było umożliwienie „przywódcom politycznym zza żelaznej kurtyny przebywającym na Zachodzie przemawianie

¹ R. Habielski, *Audycje historyczne i kulturalne Rozgłośni Polskiej Radia Wolna Europa w latach 1952–1975*, t. 4, Wrocław 2019, s. 5.

do swych krajów za pośrednictwem radia”². W piśmie do Macdonalda Jeziorański podkreślał swoistość nowo powstałej rozgłośni, która na tle dotychczas funkcjonujących stacji radiowych³ wyróżniała się bezpośrednim zaangażowaniem w sprawy Polski oraz tym, że reprezentowała jej interesy.

Wszystkie, bowiem radiostacje zachodnie nadawane (sic!) po polsku mają w tej chwili jeden zasadniczy brak. Będąc w mniejszym lub większym stopniu odbiciem oficjalnego punktu widzenia danego kraju, nie mogą one w dostatecznej mierze uwzględniać w swych programach spraw np. polskich, a tym bardziej omawiać ich z polskiego punktu widzenia. [...] A tymczasem społeczeństwa za żelazną kurtyną odczuwają najsilniej właśnie brak wolnej myśli we własnym kraju⁴.

Dlatego Jan Nowak-Jeziorański przekonywał Macdonalda, że omawianie spraw polskich z własnej pozycji, przez znanych w Polsce działaczy i ludzi pióra, wywoła wśród odbiorców zza żelaznej kurtyny zainteresowanie nowym nadawcą.

Zdaniem pierwszego dyrektora polskiej sekcji, o czym pisał w *Uwagach na temat programu rozgłośni „Wolna Europa”* w 1950 roku, słuchacze powinni mieć świadomość, że programy RWE stanowią formę pomocy Amerykanów dla narodów ujarzmionych przez komunistów, „spełniając w stosunku do Europy Wschodniej podobną rolę w dziedzinie moralnej, jaką pomoc Marshalla spełnia w stosunku do Europy Zachodniej w dziedzinie materialnej”⁵.

² Przedruk memorandum: R. Habielski, P. Machcewicz, *Rozgłosnia Polska Radia Wolna Europa w latach 1950–1975*, t. 1, Wrocław 2018, s. 139–141. Jak podają autorzy, oryginał memorandum znajduje się w Zakładzie Narodowym im. Ossolińskich we Wrocławiu, w Archiwum Jana Nowaka-Jeziorańskiego, sygn. 1/99/1.

³ J. Nowak-Jeziorański pisze w memorandum, że blisko 50 państw nadawało wówczas audycje obcojęzyczne, wśród których dominującą rolę odgrywała Wielka Brytania, BBC emitowało programy w 24 językach, 740 godz. tygodniowo. Drugie miejsce zajmowały Stany Zjednoczone (360 godz.), a następnie ZSRR (230 godz.) i Francja (135 godz.).

⁴ Memorandum J. Nowaka-Jeziorańskiego do Gregory’ego Macdonalda za przedrukiem, zob. R. Habielski, P. Machcewicz, *Audycje historyczne i kulturalne...*

⁵ J. Nowak-Jeziorański, *Uwagi na temat programu Rozgłośni „Wolna Europa”*, [w:] R. Habielski, P. Machcewicz, *Rozgłosnia Polska Radia Wolna Europa w latach 1950–1975*, t. 1, Wrocław 2018, s. 142–151. Jak podają autorzy, oryginał znajduje się w ZNiO, AJN, sygn. 1/99/1.

W memorandum do Macdonalda oraz w *Uwagach na temat programu Rozgłośni „Wolna Europa”* Jan Nowak-Jeziorański uwypuklił jeden z filarów, na którym opierała się działalność stacji, i który jednocześnie świadczył o słuszności uruchomienia polskiego oddziału Free Europe, czyli przekazywanie rzetelnych informacji, bo – jak zauważał Nowak – efektem całkowitego uzależnienia jednostki od państwa absolutnego jest ścisły i bezpośredni związek między wydarzeniami politycznymi a losami przeciętnego obywatela. Stąd niezależne wiadomości ze świata i z kraju, w formie dziennika radiowego, były atrakcyjną częścią składową całego programu nadawanego przez stację⁶. Obok służby informacyjnej walka z fałszywym przekazem propagandy komunistycznej stanowiła najważniejszą misję RWE. Ponadto nieodłącznymi elementami prezentowanych treści na antenie były humor i satyra, programy publicystyczne, przegląd wolnej prasy polskiej, a także audycje literackie, naukowe, artystyczne, programy dla młodzieży. Stały punkt ramówki stanowiły również audycje historyczne i choć Nowaka interesowały najbardziej informacje polityczne, to do umieszczenia tematyki historycznej w programie skłoniły go misyjny charakter Rozgłośni oraz jego własna biografia i doświadczenie wojny⁷.

Każde społeczeństwo kształtuje swoje poglądy przede wszystkim w oparciu o doświadczenia i wnioski wyciągnięte z własnych dziejów, zwłaszcza z historii ostatnich lat. Propaganda komunistyczna docenia to w pełni i poświęca dużo wysiłków fałszowaniu historii. [...] Stąd konieczność wprowadzania do programów specjalnych audycji historycznych, poświęconych zwłaszcza historii ostatniej wojny, ruchu podziemnego w Polsce, Armii Krajowej, armii polskiej na Zachodzie itd. Słuchowiska tego rodzaju winny stwarzać wrażenie całkowitego autentyzmu; muszą być zatem wolne od sztucznej dramatyzacji, oparte na dokumentach i relacjach naocznych świadków przemawiających wprost do mikrofonu⁸.

⁶ Tamże, s. 143.

⁷ R. Habielski, *Audycje historyczne i kulturalne...*, s. 9.

⁸ J. Nowak, *Uwagi na temat audycji Radia Wolna Europa, 1950 roku*, s. 148.

Istnienie audycji historycznych na antenie RWE było uzasadnione nie tylko charakterem radia czy biografią jego dyrektora, ale przede wszystkim sytuacją społeczno-polityczną, w jakiej przyszło rozwijać się i funkcjonować sekcji. Programy historyczne stanowiły antidotum na postępującą sowietyzację polskiego życia umysłowego w okresie powojennym. Radio nie pozostawało obojętne wobec nowej sytuacji politycznej, która była zagrożeniem dla elit intelektualnych, ciągłości tradycji i kultury polskiej, a także dla podtrzymania tożsamości narodowej. Temu stanowi rzeczy miały przeciwdziałać cykliczne audycje oraz programy specjalne emitowane na antenie Free Europe, które upamiętniały i podkreślały ważne wydarzenia w dziejach Polski, a także stanowiły odpowiedź na propagandę komunistyczną, np. związaną z kolejnymi obchodami rocznic istnienia PRL-u.

Rozgłośnia dbała o przypominanie dat, które w kraju były skazane na zapomnienie, mówiono o sytuacji w Polsce przed pierwszą wojną światową, w jej trakcie oraz po odzyskaniu niepodległości, o dwudziestolecu międzywojennym, drugiej wojnie światowej, o Powstaniu Warszawskim, Armii Krajowej, o obchodach Milenium i okolicznościach chrztu Polski. Ze względu na mnogość zagadnień historycznych poruszanych na antenie RWE nie sposób je wszystkie wymienić, choć na podstawie przeprowadzonych kwerend w zasobach Polskiego Radia oraz Narodowego Archiwum Cyfrowego do listy omawianych tematów przez dziennikarzy i ekspertów można dodać relacje polsko-ukraińskie. Wśród poruszanych na antenie wątków był m.in. polsko-ukraiński konflikt zbrojny o Lwów w 1918 roku, który był częścią wojny polsko-ukraińskiej, Wyprawa kijowska – ofensywa Wojska Polskiego i armii Ukraińskiej Republiki Ludowej na Kijów, przeciwko Armii Czerwonej w trakcie wojny polsko-bolszewickiej czy polityka narodowościowa Polski w międzywojniu wobec mniejszości etnicznych, w tym ukraińskiej. Programy emitowane na antenie stanowiły platformę wymiany poglądów i stanowisk, informowały o zdarzeniach, które w kraju objęto pełną cenzurą prewencyjną. Zachowując obiektywizm, starano się nie hierarchizować zdarzeń oraz przedstawiać przeszłość w jej złożoności⁹, czego przykładem mogą być audycje poświęcone trudnym stosunkom polsko-ukraińskim i słowa wypowiedziane we wstępie do dyskusji na temat polskiej polityki narodowościowej w latach 1918–1939: „Nie unikniemy

⁹ R. Habielski, *Audycje historyczne i kulturalne...*, s. 17.

w naszych programach tematów drażliwych. Przeciwnie, stoimy na stanowisku, że tylko śmiałe, niczym nieskrępowane opinie przybliżą do poznania prawdy i do wyciągnięcia właściwych wniosków na przyszłość¹⁰.

Poniżej prezentuję wykaz audycji emitowanych na falach Rozgłośni Polskiej Radia Wolna Europa, w których pojawiał się temat Ukrainy lub jej relacji z Polską:

Audycje z Narodowego Archiwum Cyfrowego (skrypty)

WSPÓŁCZESNA HISTORIA POLSKI (CZ. I) – 16.01.1968, SYGN. 3/36/o/1/1490

Audycja Pawła Zaremby z okazji 50. rocznicy Bitwy o Lwów dotycząca relacji polsko-ukraińskich. Program był poświęcony nastrojom, jakie panowały wśród Polaków i Ukraińców tuż przed wybuchem konfliktu.

WSPÓŁCZESNA HISTORIA POLSKI (CZ. II) – 23.01.1968, SYGN. 3/36/o/1/1497

Audycja Pawła Zaremby z okazji 50. rocznicy Bitwy o Lwów dotycząca relacji polsko-ukraińskich. Przebieg bitwy.

WSPÓŁCZESNA HISTORIA POLSKI (CZ. III) – 30.01.1968, SYGN. 3/36/o/1/1504

Audycja Pawła Zaremby z okazji 50. rocznicy Bitwy o Lwów dotycząca relacji polsko-ukraińskich. Przebieg bitwy.

DYSKUSJA OKRĄGŁEGO STOŁU – 21.04.1968, SYGN. 3/36/o/1/1586

Rozmowa na temat polityki narodowościowej w Polsce międzywojennej. Wypowiedzi trzech Polaków oraz po jednym przedstawicielu mniejszości ukraińskiej i żydowskiej. W audycji biorą udział: Adam Ciołkosz, Michał Dobrianski, Michał Borwicz, Adam Pragier, Wojciech Wasiutyński, redaktor: Paweł Zaremba.

DYSKUSJA OKRĄGŁEGO STOŁU (CZ. II) – 28.04.1968, SYGN. 3/36/o/1/1593

Rozmowa na temat polityki narodowościowej w Polsce międzywojennej. Wypowiadają się: Konstantyn Zełenko, Zbigniew Stypułkowski, Wołodimir Stachiw, Paweł Zaremba.

¹⁰ Skrypt audycji z dnia 21.04.1968 znajduje się w zasobach online Narodowego Archiwum Cyfrowego, sygn. 3/36/o/1/1586.

Audycje z Archiwum Polskiego Radia (nagrania audialne)

ORLĘTA (NR 135) – 23.11.1953

Rozmowa Tadeusza Olsztyńskiego (Tadeusza Nowakowskiego) z gościem redakcji gen. Michałem Tokarzewskim-Karaszewiczem na temat walk o Lwów w 1918 roku.

HISTORIA PRZEZ RADIO (NR 126) – 19.06.1955

Miasto zawsze wierne – Lwów – gawęda Zygmunta Nowakowskiego.

ŚWIADKOWIE HISTORII – 10.10.1965

„Szlakami walk polskiego żołnierza” – prezentacja dokumentów dźwiękowych najnowszej historii Polski z albumu płytowego wydanego przez RWE; w tym m.in. wspomnienie Wołodymira Stachiwa, działacza politycznego i publicysty ukraińskiego z okresu uwięzienia w obozie koncentracyjnym Sachsenhausen wspólnie z gen. Stefanem Roweckim „Grotem”, naczelnym komendantem AK.

WSPOMNIENIA TADEUSZA KATELBACHA – 20.02.1968

Tadeusz Katelbach – obrońca Lwowa – na temat pierwszych dnia walk o Lwów prowadzonych w listopadzie 1918.

50-LECIE OBRONY LWOWA (3) – 3.11.1968

Część artystyczna

WYPRAWA KIJOWSKA – 10.05.1970

Program dokumentalny Pawła Zaremby z okazji 50. rocznicy ofensywy polskiej na Ukrainie w 1920 roku.

LWÓW – 22.11.1970

Przemówienie płk dypl. Stanisława Kuniczaka – wygłoszone podczas akademii poświęconej obronie Lwowa w latach 1918–1920.

JAN PAWEŁ II W STANACH ZJEDNOCZONYCH – 1.01.1979

Relacja dźwiękowa z drugiego dnia pobytu Jana Pawła II w Filadelfii. Spotkanie papieża z wiernymi w ukraińskiej katedrze pod wezwaniem

Niepokalanego Poczęcia – relacja Andrzeja Krzeczunowicza i Zygmunta Jabłońskiego: m.in. fragment przemówienia Ojca św. w języku ukraińskim.

WIELKA WOJNA POLSKA – 7.04.1980

„Odwrót i zwycięstwo” (cz. 1) m.in. fragment wspomnień gen. Klemensa Rudnickiego na temat odwrotu polskiego wojska spod Kijowa.

PANORAMA DNIA (CZ. 172) – 7.10.1983

Audycja pod redakcją Adama Barskiego dotycząca przyznania Lechowi Wałęsie Pokojowej Nagrody Nobla. W audycji były przytaczane komentarze przedstawicieli różnych środowisk na ten temat, w tym oświadczenie emigracyjnych działaczy ukraińskich.

LWÓW – 31.12.1984

Lwowskie radio – lwowska fala, audycja dokumentalno-wspomnieniowa Witolda Zadrowskiego.

FAKTY, WYDARZENIA, OPINIE – 15.03.1988

W programie m.in. rozmowa Wiesława Wawrzyniaka z prof. Bohdanem Osadczukiem na temat spraw polsko-ukraińskich.

UKRAINA – 17.03.1990

Sytuacja polityczna na Ukrainie (brak autora)

ROZMOWY O POLITYCE (CZ. 65) – 13.10.1990

Audycja Aliny Grabowskiej „Polska–Ukraina” – dyskusja z udziałem Bolesława Wierzbiańskiego (Nowy Jork) i prof. Bogdana Osadczuka na temat stosunków polsko-ukraińskich.

ROZMOWY O POLITYCE (CZ. 66) – 13.10.1990

Dokończenie rozmowy Aliny Grabowskiej z Wierzbiańskim i prof. Osadczukiem na temat relacji polsko-ukraińskich.

OPEN SLOT – 17.11.1991

„Ukraina przed referendum w sprawie niepodległości” – rozmowa Rafała Bubnickiego z dr Henrykiem Litwinem – szefem polskiej agencji konsularnej we Lwowie.

PROGRAM SPECJALNY (CZ. 1) – 8.03.1992

Wykład dr. Włodzimierza Sereby na temat stosunków polsko-ukraińskich w okresie drugiej wojny światowej i w pierwszych latach po niej. Wykład wygłoszono na Uniwersytecie Warszawskim w ramach cyklu zorganizowanego przez Ogólnopolski Klub Miłośników Litwy i Towarzystwo Polska-Ukraina. W sumie wykład był podzielony na pięć części, w archiwum Polskiego Radia znajduje się tylko pierwsza.

Zebrała Ewelina Andrzejewska

BIBLIOGRAFIA

- Habielski R., *Audycje historyczne i kulturalne Rozgłośni Polskiej Radia Wolna Europa w latach 1952–1975*, t. 4, Wrocław 2019.
- Habielski R., Machcewicz P., *Rozgłosnia Polska Radia Wolna Europa w latach 1950–1975*, t. 1, Wrocław 2018.
- Nowak J., *Uwagi na temat programu Rozgłośni „Wolna Europa”*, [w:] R. Habielski, P. Machcewicz, *Rozgłosnia Polska Radia Wolna Europa w latach 1950–1975*, t. 1, Wrocław 2018, s. 142–151.
- Debata: *Opinion poll on the national minorities in Poland 1918–1939 (Sondaż opinii o mniejszościach narodowych w Polsce w latach 1919–1939)*, cz. 1, wyemitowana 21.04.1968 w programie *Round table discussion (Rozmowy przy okrągłym stole)*. Skrypty (maszynopis) znajduje się w zasobach online Narodowego Archiwum Cyfrowego (szukajwarchiwach.pl), sygn. 3/36/0/1/1586, skany od 41–47.

Ewelina Andrzejewska – absolwentka Wydziału Filologii Polskiej Uniwersytetu w Białymstoku. Wieloletnia praca w stacjach radiowych sprawiła, że zwróciła się ku badaniom Rozgłośni Polskiej Radia Wolna Europa, głównie pod kątem biografii żeńskiej części zespołu redakcyjnego. Interesuje się również naukami o mediach. ORCID: 0000-0002-1627-5469
